

Domokos György

PETRARCA, PETRARCA KUTATÓI ÉS EGY PETRARCA-
RAJONGÓ AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR ANT.7000 JELZETŰ
ANTIKVÁJÁBAN*

2004-ben Piliscsabán rendeztünk konferenciát Petrarca születésének 700. évfordulóján, s ennek kapcsán több könyvtárban igyekeztem feltérképezni, milyen is volt a humanizmus atyjának olvasottsága Magyarországon a könyvnyomtatás első időszakában. E kutatás kapcsán volt alkalmam megvizsgálni a Budapesti Egyetemi Könyvtár Petrarca-műveket tartalmazó ősnymtatványait és antikváit is. A vizsgálat során feltűnt, hogy az akkor Ant 7000 és Ant 7005 jelzetű két nyomtatvány láthatólag összetartozik (azóta egyesítették őket és Ant 7000 jelzetten tartják számon). A kolligátumot nem a könyvek határán választották ketté, tehát az oldalszámozás is egyértelművé tette a két részlet összetartozását, ám megerősített az is a feltételezésemben, hogy az egyik antikva (Ant 7000) elején és a másik (Ant 7005) végén igen hasonló XVIII. századi kézirással Petrarcának tulajdonított versek vannak bejegyezve, összesen 12 lapon. A későbbiekben az is kiderült, hogy a kötet egyik egykori tulajdonosa (Luigi Alpago) mind az eredeti kötet elejére, mind a végére bejegyezte a nevét.

A kötet maga igen értékes, Gabriel Giolito 1557-es velencei Petrarca-kiadása, amelynek szövegét Lodovico Dolce gondozta.

A kötet 3–4. oldalán Gabriel Giolito, a kiadó szól az olvasókhoz. Ezt követi a nagy arezzói költő életrajza, az 5–15. oldalon, majd egy képmása (16. o.) és egy róla szóló 4 soros költemény. Ezután olvashatjuk a Daloskönyv (*Canzoniere*) két részét: Madonna Laura életében (pp 17–212) és halálában (pp 213–287). Itt egy rövid colophont találunk (p. 287): *il fine delle rime di M. Francesco Petrarca*, majd azonnal következik az *I Trionfi*, Lodovico Dolce gondozásában. Kötetünkben valójában csak itt találjuk meg a kiadás dátumát: *I Trionfi di M. Francesco Petrarca nuovamente revisti da M. Lodovico Dolce. In Vinegia, appresso Gabriel Giolito de' Ferrari, MDLVII*. Az egymást követő részek (*Trionfo dell'Amore*, *Trionfo della castità*, *Trionfo della Fama*, *Trionfo del Tempo* és *Trionfo della Divinità* egészen a 362. oladalig tart és mindegyikhez elején egy mives metszet díszel. Ezt követi még egy *Capitolo di M. Francesco petrarca da lui medesimo rifiutato* (p. 363 – egy Petrarca által megtagadott költemény, amelyek körét a kötetbe évszázadok múlva bejegyzéseket eszközölő személy még tovább bővítette), majd Petrarcának írott költemények, például Geri Gianfiglianié, s végül egy tartalomjegyzék (*Tavola*, pp. 387 skk).

Innen újra kezdődik a lapok számozása, s olyan repertórium következik, amely nyilvánvalóan a korabeli Petrarca-utánzó költők igényeinek kielégítésére született:

* Köszönetet mondok Farkas Gábor Farkasnak, az Egyetemi Könyvtár Régi Nyomtatványok Osztálya vezetőjének és munkatársának, Soproni Ferencnek a kutatásban nyújtott segítségükért.

Annotazioni M. Giulio Camillo tollából (pp. 1–9), *Tavola* (gyakorlatilag tárgyszómutató, Lodovico Dolcétól, pp. 10–19), *Contrari e metafore* (ellentétek és metaforák, pp. 20–27), *Tavole di molte belle et affigurate forme* (szép szóképek táblája, pp. 28–38), *Epitetti* (jelzők mutatója, pp. 39–59), *Tavole di tutte le voci usate del Petrarca* (a Petrarca által használt valamennyi szó jegyzéke, pp. 60–89), *Tavola di tutte le desinenze dei sonetti e canzoni* (rímatalógus, pp. 90–133).

A számozás ismét újra kezdődik, a kolligátum harmadik darabjának címe: *Le prose di M. Pietro Bembo nelle quali si ragiona della volgar lingua. Venetia, al Segno del Pozzo, Andrea Arrivabene, MDLVII.* Pietro Bembo bíboros 3 könyvre osztott, dialógus formában íródott művének első megjelenésétől (1525) számítjuk az olasz irodalmi nyelv térhódítását a többi *volgare* rovására, a nemzeti nyelv kialakulását.

A bejegyzésekből ítélve a kötet számos kézen ment keresztül, míg jelenlegi őrzési helyére érkezett. Az első possesszori bejegyzést a f. 261 r-ön találjuk, az írásképp alapján a XVII. századból: „*ad usum Fratris Ioannis Villani, Ord. Min. Conv*”. Nem sikerült közelebbről meghatározni, ki lehetett, mikor és hol szolgált a minorita szerzetes. Egy másik kéztől, talán az említett Luigi Alpagótól származik a rengeteg bejegyzés, amely Petrarcának a kötetből kimaradt elveszett, neki tulajdonított verseit gyűjti össze, illetve az egyik híres canzone, a *Chiare, fresche dolci acque* latin fordítását is lejegyz. Ha valóban ő volt a lelkes Petrarca-rajongó, akkor a könyv egykor a bellunói Alpago család könyvtárából került Budapestre, talán az I. világháború vége felé, amikor Bellunóban számos könyvtár sok példányának veszett nyoma. Ugyancsak az Egyetemi Könyvtár gyűjteményét szaporítja például egy másik, bizonyítottan bellunói könyvtárból származó antikva, amelyben az I. világháború éveiből származó ajándékozási bejegyzést olvashatunk egy ott szolgált magyar tiszttollából.¹ Kötetünkben még egy névre találunk utalást, bár ő sem azonosítható közelebbről: „*Questo libro apparteneva al aretino (?) a M. Cardinal Collonio (?)*” olvashatjuk az utolsó lapon keresztbe bejegyezve ceruzával. Ezenkívül még földrajzi neveket is találunk a belső borítóra bejegyezve: „*Olaszország*” és „*Vittorio*”, az utóbbi talán a Bellunótól nem messzi Vittorio Veneto városkára utal, s megerősíti a könyv eredetével kapcsolatban óvatosan megfogalmazott feltételezésünket.

Ami a bejegyzések tartalmát illeti, ez (mint fentebb utaltam rá)javarészt egy XVIII. századi gyűjtemény Petarca saját költeményeiből, neki tulajdonított, neki írott költeményekből illetve költeményeinek fordításaiból. Ezek a költemények csak a XX. század elején, a Solerti-féle kiadásban nyertek polgárjogot.² A továbbiakban csupán felsoroljuk a kötet kézirásos bejegyzéseit, nem adunk róluk teljes átirást, s csupán néhány, érdekesebb ponton időzünk el.

¹ Ez az adat Paolo Pellegrini bellunói kutató, a Veronai Tudományegyetem tanára szóbeli közlésén alapul, amelyet ő a 2003. októberében, Sárospatakon tartott „Egyházi könyvkultúra Magyarországon” c. konferencia alkalmával mondott el. A konferencia anyaga nyomtatásban nem jelent meg.

² PETRARCA, Francesco, *Rime disperse e attribuite*, = *Rime disperse*, a cura di A. SOLERTI, Firenze, 1909.

Az f. 1r fölött címként ezt olvassuk: titolo „*Frammento di un capitolo di Messer Petrarca, da porsi avanti il Trionfo della Morte*”. A vers e szavakkal kezdődik: „*Quanti già nell'età matura e dactra*”, amit Beccadelli, XVI. századi humanista filológus és főpap a Triumphus Pudicitie egyik variánsának tartott. Ő volt az, aki kora Petrarcat imitáló költészetét segítő szigorú filológus módszerekkel megvizsgálta az akkor fellelhető Petrarca-kéziratokat Pietro Bembo, Baldassare Turini és egy római „nagyúr” könyvtárában. A Trionfi variánsait is vizsgálta és ekkor jutott arra a következtetésre, hogy az itt kézzel bemásolt költemény Petrarcanak tulajdonítandó.³ Az első oldal hátlapján (f. 1v) egy ballata következik (bár ‘canzonettaként’ jelöli meg a másoló): „*Donna mi viene spesso nella mente*” kezdettel. Ezt a költeményt Petrarca kizárta a Daloskönyvből, minden bizonnyal azért, hogy eltöröljön minden lehetséges utalást arra, hogy szívében két hölgy is megférne volna. Természetesen az allegorikus értelmezés sem kizárt, amennyiben a két hölgy Virtus és Gloria megszemélyesítői is lehetnek. Az azóta már több kiadásba is felvett szöveghez képest a kézirat jelentős eltéréseket mutat, nyilván egy más szöveghagyományból.

Ugyanezen a lapon (f. 1v) egy a *Rime sparse* közé tartozó költemény következik, amelyet Petrarca 1350-ben írt Francesco di Vannozzónak. A költeménynek a könyvünkbe kézzel bemásolt változata sok helyen eltér a kritikai kiadásban megjelenő szövegtől. Az utolsó előtti sorban például a kodifikált „*ché, ben ella si mostre acerba e fiera*” szöveg helyett ezt olvassuk: „*ch'avvegna ch'è si mostre acerba e fina*”. Noha az összes kézzel lejegyzett szövegben vannak eltérések a kritikai szöveghez képest, ezek egyike sem olyan jelentős, mint éppen ebben a költeményben. Ennek jelentősége természetesen akkor felmérhető csupán, ha megtudjuk, mi volt a XVIII. századi gyűjtő forrása.

A f. 2r-ön egy Sennuccio del Bene által írott költemény található „*Quella ghirlanda che la bella fronte...*” kezdettel, kevés eltéréssel az ismert szöveghez képest. Alatta viszont, még ezen a lapon „*Sonetto attribuito al Petrarca*”, Petrarcanak tulajdonított szonett cím alatt egy olyan vers következik, amelyet nem sikerült azonosítanom. Íme a költemény kezdő- és zárósorai:

*Quando Donna dapprima io rimirai
Gli occhi leggiadri alla mia pena intenti
E sentì l'armonia de' vostri accenti
D'amorosa beltà, presto infiammai
[...]
E se pietà di me pur non ti prende
Almen con morte trammi d'esto campo
Leva a tanti martir vie più che vita.*

Ezután egy további, meghatározatlan szerzőjű vers szerepel, amit a XVIII. századi bejegyző ugyancsak Petrarcanak tulajdonít:

³ FRASSO, G., *Studi su i 'Rerum vulgarium fragmenta' e i 'Triumph'*, Vol.1, Francesco Petrarca e Ludovico Beccadelli, Padova 1983.

*Vostrà beltà che al mondo appare un Sole
E il dolce lampeggiar del chiaro volto
Mi hanno dal mio cammin sì forte tolto
Che mi giova seguir quel che mi duole.
Gli occhi vostri e la bocca e le parole
Ch'anno del mondo ogni valor raccolto
Già mi legaro; or più non andrò sciolto
E conviemmi voler quel ch'altri vuole.
Adunque, Amor, più caldi sproni al fianco
Non porre in me; bisogna lei ferire
Ch'io son pur suo: ella nol pensa o crede.
Benchè del seguitar io sia già stanco
Ma spero pure al fin per ben servire
Di ritrovare in lei qualche mercede.*

A kötet végén további négy, kézzel sűrűn teleírt oldal következik. Itt is olyan költemények sorjázna, amelyeket a gyűjtő Francesco Petrarcanak tulajdonít, vagy legalábbis valamilyen kapcsolata van a személyével. A f. 260 r-ón az eddig megszokott kéz írásával ezt olvashatjuk: „*Dopo la canzone Vergine bella – Sonetto*”, vagyis a Daloskönyvbe CCCLXVII számon iktatná be az illető. Kezdő sorai a következők:

*Poi che al fattor dell'Universo piacque
Di voi ornare il nostro secol tutto
Non è quanto si crede, ancor distrutto
[...]*

Ezt a költeményt Stranarzo da Perugia Petrarcanak írott verse követi („*La santa paura...*”). A következő lapon (f. 261r) Petrarca Sennuccio del Benének írott verse, a „*Siccome il padre del folle Fetonte...*”, majd Sennuccio válasza, „*La bella Aurora nel mio orizzonte...*” következnek. Ez utóbbi vers sorai körbefogják a fentebb említett, jó száz évvel korábbi posszesszori bejegyzést Giovanni Paolo Villani tollából: „*Ad usum F. ris Joannis Pauli Villani Ord. Min. Conv.*”

A következő lapon (f. 262r) érdekes módon Petrarca életére vonatkozó adatokat találunk. A legutolsó lapok írása egyre olvashatatlanabb, egyre kisebb betűkkel van lejegyezve. A f. 262v-ón először egy „*Posciache il lume de' begli occhi hai spento...*” kezdetű költeményt találunk, amihez latinul és olaszul fűz magyarázatot, miszerint a kegyetlen vad halál allegóriájáról van szó, majd ehhez a vershez is tartozik egy „*Responsio*”.

Az utolsó lapon egy újabb ismeretlen szonettre bukkanunk:

*Quello che gli minori (?) del mondo attua
E nel giorno principio gli rimena
[...]*

Ezután találjuk a *Chiare fresche dolci acque* című híres Petrarca-canzone M. Antonio Flaminio⁴ által készített latin fordítását. A címhez ("Traduzione...") egy másik kéz hozzáfűzi: "per rovinarla", (lefordította,) hogy elrontsa. A fordításnak valóban nem sok köze van az eredeti olasz költeményhez. Íme belőle két részlet:

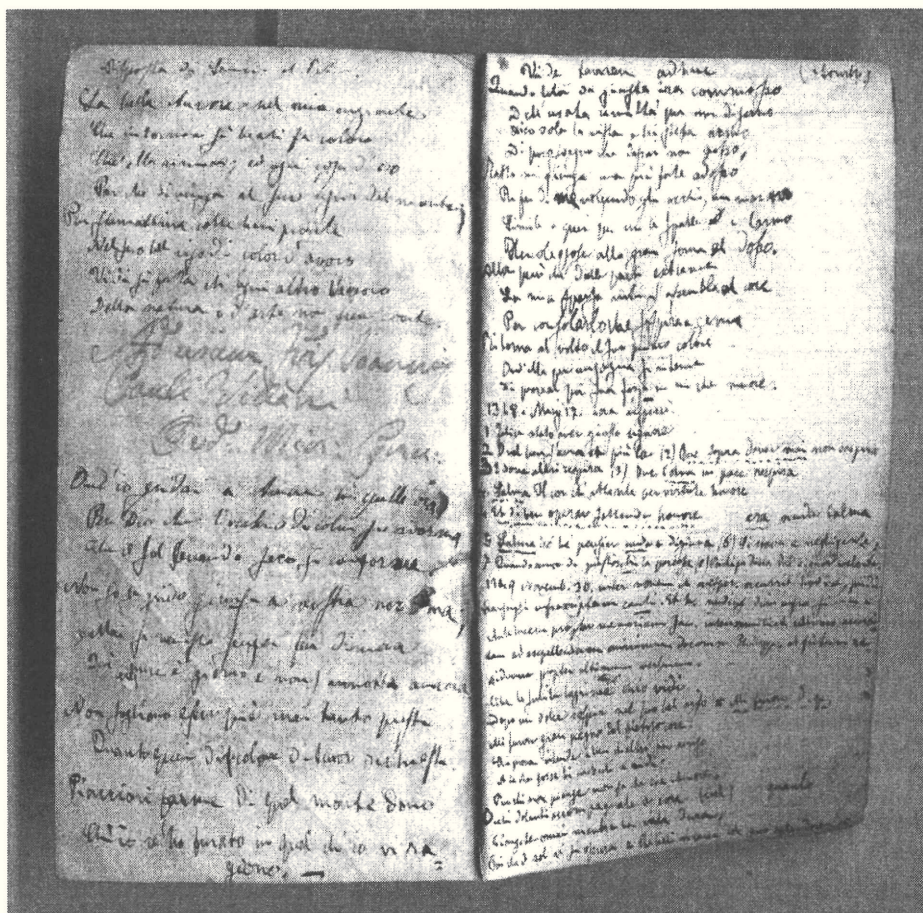
*O fons Melioli sacer
Lympha splendida vitrea
In quo virgineum mea
Lavit Deia corpus;
Tuque levibus emittens
Arbor florida ramulus
Qua latus niveum et caput
Fulsis illa decorum
Et vos, Prata, reverita
Que vestem nitidam et sinum...
[...]
Sic et blanda protervitas
Sic et virgineum decus
Oris verbaque dulcia
Memet attribuat mihi
Ut suspiria ab intimo
Fundans pectore sequens
Dicerem, Huc ego qua via
Quore tempore veni?
[...]*

A legutolsó sor alatt valami ilyesmit betűzhetünk ki: „*Alexander Tassonus legit. Omni splendidior vitro*”, ami azonban nem a fordításnak szóló bók, hanem csupán kiemeli a (túlzott) hasonlóságot a fordítás kezdősorai és Horatius ismert sora között: *O fons Bandusiae splendidior vitro*”.⁵

Összefoglalva annyit mondhatunk el az Egyetemi Könyvtár Ant. 7000 jelzetű könyvéről, hogy híven tükrözi a XVIII. század Petrarca iránti vonzalmát és érdeklődését, amellyel az ismeretlen könyvtulajdonos (talán a bellunói Luigi Alpago) összegyűjtötte a költőnek tulajdonított, vele kapcsolatban álló verseket, amelyeket a XVI. századi kiadás (jogosan vagy nem) nem vett még fel. Az egyéni gyűjtőmunka eredménye inkább ezt a lelkesedést mutatja, semmint eredményeket a Petrarca-filológia terén.

⁴ Marco Antonio Flaminio Serravallében (ma Vittorio Veneto) született 1498-ban és Rómában hunyt el 1550-ben. Egy olasz nyelvten és számos latin költemény szerzője (*Compendio della volgar gramatica*, Bologna, 1521 és *Carmina*, Venezia, 1548).

⁵ Horatius, *Carmina* III. 13.

**Petrarca, His Followers and his 'Fan' in a 16th Century Printed Book
Preserved at the University Library Budapest**

Summary

The article presents a curious 16th century printed book of the University Library. Giolito's Petrarch edition from 1557 is not a really rare edition, but this special example (probably having been part of the Alpago Collection in Belluno) has a lot of hand-written poems, attributed to Petrarch. Some of these are really Petrarch's works, but some are not known. The author points out that this example is rather a witness to Petrarch's 18th century myth.